

DESPRE EPIGRAMA POLITICĂ

Încă din vremurile când epigrama se desprindea de forma sa inițială (*scurtă scriere pe un monument funerar; cf. gr. *epi* – deasupra, *gramma* – inscripție*) devenind: *Specie de poezie (scurtă) cu caracter satirizant, care se sfârșește printr-o poantă ironică, mușcătoare la adresa unui personaj, a unui fapt etc. (cf. DEX)*, creatorii de gen au folosit-o cu succes ca armă politică, pentru a ataca moravurile unor oameni importanți din societate sau instituții de putere. Faptul că se putea reține foarte ușor și astfel se răspândea cu celeritate în rândul maselor o făcea foarte incomodă pentru cei vizați și de aici decurgeau nu numai efectele ei de instanță morală, ci și reacțiile nu tocmai intelectuale ale subiecților.

Martial, cel pe care îl considerăm pe bună dreptate ca fiind părintele epigramei, așa cum o înțelegem noi astăzi, era conștient de forța epigramei și, în consecință, a evitat cu multă înțelepciune ca vreuna din creațiile sale să fie interpretată ca fiind ofensatoare pentru împărat. Avea dreptate, fiindcă societatea în care trăia dădea drepturi de viață și de moarte capetelor încoronate, iar el era conștient de riscurile imense pe care și le-ar fi asumat dacă ar fi scris așa cum cred că ar fi putut deoarece firea sa critică avea destule de reproșat chiar și împăratului ca om, dar mai ales ca instituție. Opera sa conține totuși o creație în opt versuri, mai mult un madrigal, adresat împăratului semn că acesta știa ce și cum scrie fiind cel mai probabil monitorizat prin zbirii săi:

Dedicație Împăratului: *De-ți va cădea, o, Cezar, această carte-n mână/Să-ți descrețească fruntea ce-i peste țări stăpîină/Ușoara veselie triumful nu-ți jignește,/Iar comandantul oastei de-o glumă nu roșește./Așa cum râzi când joacă Latinus sau Timele,/La fel citește, Cezar, și versurile mele./Nici cenzorul prea aspru cu răsul nu se-arată;/Neobrăzat mi-e scrisul, dar viața mea-i curată. Trad. Tudor Măinescu.*

Nu același lucru se întâmplă atunci când Martial atacă un potentat al vremii, dar care nu are drept de moarte sau viață asupra sa: **Lui Manneia (senator):** *Când văzui cum cățelușa ți-a lins fața, îmi șoptii: Nu mă mir, așa sânt cîinii: umblă după scîrnăvii. Trad. Tudor Măinescu.*

Faptul că Martial ne-a lăsat o operă epigramatică (12 cărți din cele 15 scrise de-a lugal vieții) și totuși a murit în patul său, de bătrânețe, demonstrează cu puterea probelor că a fost un om foarte inteligent care a știut să spună adevărul fără a provoca pe cine nu trebuie, care pe lângă talentul său literar a fost și un abil diplomat, dar și un om de o înaltă ținută morală dacă avem în vedere ce a scris în prefața primei sale cărți: „*am pus în cărțile mele destulă măsură pentru a nu jigni pe aceia care știu să se judece singuri. Versurile mele vesele nu trec niciodată dincolo de buna-cuviință datorată și celor mai de jos oameni.*” Acest citat ar putea să fie un fel de cod al onoarei pentru noi cei de astăzi...

Mult mai târziu, când epigrama era joc intelectual la curțile regale și imperiale a Europei Occidentale, ea devine mult mai cinică, mai agresivă, iar capetele încoronate nu mai sunt deloc protejate de săgețile metaforice ale catrenelor sati-rice. În Anglia regele este criticat fără nici un menajament pentru viața personală deloc exemplară, iar în Franța nefericitul Ludovic al XVI-lea are parte de catrene de-a dreptul jignitoare cu referire la soție și fiu. Nu sunt evitați nici papii sau înalții prelați ai diferitelor culte, dar nici împărații. Un puternic spirit de frondă animă creațiile înainte de Revoluția Franceză și cred că de fapt acest climat intelectual a și potențat evenimentele ei sângeroase.

Interesant este faptul că și în autocraticul Imperiu Țarist au apărut, destul de timid, dar totuși au apărut, mari creatori care au simțit nevoia, este drept ceva mai târziu, de a se exprima și ei în versuri acide la adresa conducătorilor.

Iată o poligramă a lui Pușkin adresată Țarului Alexandru I-ul: *În sunetele tobelor crescut/Fu țarul comandant temut:/La Austerlitz a luat-o la picior,/În 812 fu străpuns de un fior,/În schimb a fost dascăl de strategie/Dar săturându-se e-n fine,/Asesor de colegiu, se știe:/Pentru treburile străine. Trad. Virgil Teodorescu.*

Observăm desigur tonul destul de sfios al poeziei mult deosebit de cel vehement dintr-o altă creație a lui Pușkin adresată de astă dată lui Voronțov, ministru imperial: *Semi cult și semi lord.../N-o s-ajungă sută-n sută/Cult și lord, sunt de acord;/Dar e prost (și se discută!)/Laș(în sute de nuanțe!)...Deci aici mai sunt... speranțe!* **Trad. de Aurel Iordache.**

Devine extrem de greu de explicat și de analizat cauzele pentru care, după Revoluția din Franța de la 1789 și triumful ideilor iluministe, epigrama ca instrument de luptă politică intră în reflux și nu pare a-și mai regăsi forța pe care o avusese cu doar câteva decenii în urmă, deși, în general vorbind, societățile devin din ce în ce mai atașate ideilor democratice care promovează drepturile omului, în special dreptul liberei exprimări. Este posibilă, dar asta doar ca ipoteză strict personală, ca puterea, la modul general, cunoscând din proprie experiență, influența pe care un catren o poate avea în schimbarea comportamentului social, să treacă la discerțarea epigramei folosindu-se de etern obedinetul comportament al literaților, cei dispuși întotdeauna să persifleze opera celor din jurul lor și astfel să treacă epigrama la genul trivial, lipsit de cultură și orizont. Cert este că au reușit, iar aceste manifestări sunt și acum cât se poate de prezente în puținele culturi care mai practică acest gen literar.

Cum, istoricește vorbind, Principatele Unite se află din punct de vedere al evoluțiilor sociale cam cu două secole în urma față de Occident, iar intelectualii secolului al XIX-lea se formaseră în aceste medii universitare spre deosebire de înaintașii lor care studiau de regulă în marile universități ale Imperiului Otoman, constatăm că epigrama își găsește un loc propice de dezvoltare în noile condiții socio-culturale dominate de limba română, o limbă străveche acum din ce în ce mai revigorată și mai folosită ca limbă de comunicare în întreaga societate.

Poate un prim exemplu al unui intelectual de anvergură care scrie și epigramă este Vasile Alecsandri cel care a fost la un pas de a ajunge chiar Domn al Moldovei. Este posibil ca puținele sale epigrame ajunse la noi să ni se pară cam naive, dar să nu uităm că ne aflăm la începuturile acestui gen în limba română. Nu trebuie să ignorăm nici faptul că înaintea sa au mai fost poeți care cochetau cu catrenul de tip epigramatic însă erau adepții formei grecești a acestei creații, una de tip elegiac.

Așadar, citez din Alecsandri: *De ai vre-o idee. De ai vre-o idee, în scris s-o pui îndată./De ai vre-o iubită, condu-o la altar./Cu "lasă!", trece vremea, iubită e uitată./Cu "lasă!", trece vremea, ideile dispar. Sau **Privind**. Privind fără încetare/Prostia omenească./De lung urât cuprinsă./Eternitatea cască!*

Nu pot decât să mă înclin cu respect în amintirea acestui părinte al epigramei românești fiindcă el va deschide calea urmașilor săi, cei care vor avea talentul, dar și curajul de a duce acest gen de creație nu numai pe culmile perfecțiunii, ci și pe baricadele luptei împotriva prostiei, a păcatelor omenești, dar și împotriva unui sistem ticăloșit, iar ceva mai târziu chiar criminal pentru ceea ce am numit cu mândrie intelectualitatea autohtonă.

Secolul al XX-lea aduce în scenă marii epigramaști ai limbii române, cei care nu se vor sfi să repună epigrama în drepturile sale, inclusiv cel de armă împotriva unei puteri discreționare. Nu voi aminti de toți cei care se înscriu cu demnitate conceptului, ci mă voi referi doar la Alexandru Osvald Teodoreanu-Păstorel. Este drept că a trăit în secolul de aur al literaturii române însă prin opera sa a rămas pe un culoar absolut personal, cel în care a evoluat admirabil și până la urmă chiar eroic. A fost desigur unul dintre răsfațații criticii literare de la mijlocul secolului trecut, iar unii chiar l-au asemuit cu Caragiale, deși acesta din urmă nu avea acel stil unic de a te lua peste picior într-un fel mai mult amical, dar care a fost necruțător cu cei pe care soarta îi adusese în fruntea țării și abia aici au dat dovada unor lamentabile curențe caracteriale.

După anul 1945 Păstorel a știut foarte bine cu ce se va confrunta însă a do-vedit un admirabil curaj și simț civic, ba chiar și sacrificiu de sine, înfierând în catrene vitriolante servilismul față de ruși, incultura și poltroneria clasei conducătoare a acelor vremuri. Noi cei de astăzi putem face destul de ușor constatarea că unele din epigramele politice al lui Păstorel

nu au finețea și uneori nici acuratețea celorlalte creații ale sale. Cum am avut prilejul de a-l cunoaște și de a discuta acest aspect cu Ion Arhip, unul dintre cei care i-au fost de multe ori alături poetului, numit chiar de acesta Diavolul Chel, am aflat că unele dintre catrenele care mai circulă și astăzi sub semnătura lui Păstorel nu erau ale lui. Se purta în epocă un fel de transfer către celebritatea sa a unor catrene compuse de cine știe cine și prezentate drept: *Ai auzit-o pe asta a lui Păstorel?* Și astfel catrenul începea să circule fiindcă totuși Păstorel devenise simbolul luptei împotriva unui comunism de tip asiatic total diferit de tot ce preconizaseră clasicii acestor idei în teoriile lor. A fost și acesta o parte din prețul pe care acest inegalabil patriot l-a plătit pentru celebritate.

În perioada anilor 60-90 au existat epigramaști de valoare însă epigrama politică putem spune că a dispărut din spațiul public singurele forme de satiră admise fiind luările de poziție față de șperțari, scandalagii sau chiulăi. Nu fac nimănui vreo imputare! Vremurile erau crâncene și oamenii sunt totuși oameni, iar dacă nu au vocația martirajului devine de înțeles în condițiile în care orice încercare de critică adresată celor din conducere antrena riscuri majore pentru întreaga familie.

Aș putea spune că și după anul de grație 1989 în rândurile epigramaștilor s-au manifestat ezitări sau chiar reticente față de epigrama politică în adevăratul ei sens deoarece exista o prudență firească față de evoluția scenei politice. Cred că abia după 1995 asistăm la o adevărată maree de epigrame politice unele dintre aceste fiind chiar tăioase atacuri la persoană. O anumită frustrare, dar și un oportunism despre care voi mai vorbi a dus la apariția acestui nou mod de abordare a creației epigramatice. Din păcate exact uriașul volum de epigrame de acest gen publicate sau recitate a afectat efectele în plan social anulând forța morală a genului. Publicul țintă, atât cât era, nu vedea nici o formă de revoltă ci mai mult un fel de răzbunare a unor epigramaști, dintre care nu puțini fuseseră cu ceva timp în urmă: *tovarăși de încredere cu munci de răspundere*, prin urmare totul părea mai mult o regie a celor implicați în scopul ascunderii unui trecut marcat de oportunism și crearea, eventual, a unei noi imagini conform obiceiului prin care lupul își schimbă părul, nu și năravul!

Sunt desigur în această avalanșă de epigrame și unele, destul de puține, absolut remarcabile: ***Vacanță parlamentară:*** *Când Parlamentul e plecat/Și-i sala goală, spațioasă,/Îl vezi pe șpicher întristat,/De parcă nu i-s boii-acasă.* Eleganță așa cum trebuie să fie o epigramă de valoare, cu poantă subtilă și suficient de generală pentru a nu jigni pe nimeni. Destul de interesante sunt și unele epigrame mult mai virulente care înțeapă cu adresă precisă numai că efemerul eșichierului politic aduce în prim plan personaje absolut ubliabile: ***Dorniță:*** *Eu un savant aș vrea să fiu/ Să știu ce-i metrul sau un cot/Ca Einstein fizică să știu/Și ca Roberta să socot!* La vremea aceea Roberta (Anastase) era un polician de top care avea mari probleme când venea vorba de numărul voturilor, iar epigrama avea un real suport în realitate. Doar că foarte repede personajul a dispărut în neantul din care apăruse și, în consecință, acest catren a devenit de neînțeles. Care Roberta?

Era o mare deosebire între personajele de anvergură pe care epigrama politică a începutului de secol le prindea în vizorul său și nulitățile meteorice ale prezentului.

Din păcate, marele val de creații contemporane care se doresc a fi politice și poate chiar cu impact, abundă de simple constatări și palide încropiri care mizează pe gloria trecutului: ***Eu și politica:*** *Nu m-aș antrena în lupte,/Căci m-apucă astăzi scârba/ Când partidele corupte/Joacă sârba!* Mmmm...

Trebuie să recunoaștem faptul că sistemele opresive sunt cele în care epigrama poate juca rolul de armă a revoltei pe când sistemele democratice, acelea în care libera exprimare este totuși o realitate, par imune la impactul social al acesteia. Desigur sunt activate și aici resorturile combaterii, numai că acestea nu fac parte din ceea ce numim instituții de forță, ci sunt exact colegii creatori din alte structuri de cultură cei care, din diferite interese, sunt întotdeauna pregătiți să combată ceea ce nu înțeleg. Perfid, dar inteligent și cumva fără replică!

Și mai există un aspect la care ar trebui să mediteze toți îndârjiții creatori de epigrame politice ai prezentului, iar acesta a fost rostit într-un mod simplu dar genial de George Orwell: „*Un popor care alege politicieni corupți, impostori, hoți și trădători nu este victimă, ci complice.*” Așadar, frați epigramaști, atenție mare, ca nu cumva complicitatea să ne fie deoalată!

Mihai Batog-Bujeniță